

УДК 351.862.4

В. П. Садковий,
к.психол.н., проф.,
ректор Національного університету цивільного захисту України,
м. Харків

УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНИХ МЕХАНІЗМІВ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Проаналізовано проблему забезпечення якості освіти вищими навчальними закладами України, що стосується як сучасного європейського освітнього простору, так і українського суспільства, розглянуто питання вдосконалення освітніх стандартів та впровадження їх у навчальний процес.

Ключові слова: якість вищої освіти, акредитація, стандарти, вищі навчальні заклади.

Для побудови єдиного й ефективного освітнього простору недостатньо лише формального запровадження відповідних принципів, а потрібна серйозна робота з досягнення якості освітянських послуг та якості освіти в цілому . Відповідно до міжнародного стандарту ISO 8402:1994 (якому відповідає державний стандарт України ДСТУ 3230-95), якість – це сукупність характеристик об'єкта (процесу, продукції, організації, системи або будь-якої комбінації з них), які визначають його здатність задовольняти визначеним і передбачуваним потребам. Визначення якості вищої освіти в Україні у цілому корелюється з зазначеним стандартом якості з певними акцентами на знання, вміння та компетентності випускника. Зокрема якість вищої освіти являє собою сукупність якостей особи з вищою освітою, що відображають її професійну компетентність, ціннісні орієнтації, соціальну спрямованість та зумовлюють здатність задовольняти, з одного боку, особисті духовні та матеріальні потреби, а з іншого – потреби суспільства. Якість освітньої діяльності визначається як сукупність характеристик системи вищої освіти та її складових, що стосується її здатності задовольняти встановлені й передбачені потреби окремої особи та суспільства.

Питання забезпечення якості освіти набуває особливої ваги та актуальності в сучасному світі і стає предметом для аналізу як науковців, так і управлінців-практиків [2; 5; 6; 8].

Мета статті – аналіз державних механізмів управління якістю вищої освіти України.

Ніколи ще проблема якості освіти в Україні не мала такого важливого ідеологічного, соціального, економічного і технічного значення, як нині, що визначається, з його точки зору, низкою об'єктивних чинників:

– від якості людських ресурсів залежить рівень розвитку країни та її глобальної економічної конкурентоспроможності;

– якість освіти набуває все більшого значення в забезпеченні конкурентоспроможності випускників вищої школи на ринку праці;

– специфіка управління якістю освіти полягає в тому, що управління діяльністю людини, яка є об'єктом педагогічного впливу, здійснюється через її психічну діяльність, внаслідок чого навчання несе певний елемент невизначеності;

– якість професійної підготовки фахівців – невід'ємна вимога до вітчизняної вищої освіти, якщо вона прагне інтегруватися в європейський освітній простір [6].

Отже, в Україні, перш за все, потрібні прозорі та зрозумілі всім методології контролю якості освіти. Такі процедури існують давно, але вони постійно вдосконалюються, бо традиційні державні механізми забезпечення якості в системі вищої освіти, які були притаманні адміністративно-командній економічній системі, сьогодні більше не використовуються в країнах з перехідною або ринковою економікою. Які ще проблеми є характерними для системи вищої освіти в Україні? Їх досить вдало узагальнив М. Згуровський [1]. Сьогодні, наполягає він, має місце загрозлива тенденція до погіршення у масовому вимірі саме якості освіти, що пов'язано з цілою низкою причин:

– у системі державних пріоритетів освіта не вважалася суттєвим фактором суспільного розвитку, тому для свого виживання державний сектор освіти змушений був ввести контрактну форму навчання, залучивши таким чином інвестиції від населення в розмірах, що перевищують половину його потреб. Як наслідок, економічні критерії витіснили критерії вимогливості на фоні невисокої престижності новітніх знань;

– вищим навчальним закладам відводиться другорядна роль у проведенні передових наукових досліджень, які є основою елітної університетської підготовки. Це автоматично визначає другорядність університетської науки як у системі державних пріоритетів, так і в принципах її фінансування, що суперечить світовій практиці. У результаті суттєво знижується науковий рівень педагогічних колективів, наукових шкіл, дослідницьких центрів вищих навчальних закладів;

– ще не досить розвинутими є інститути контролю та управління якістю навчання, з чим тісно пов'язані процеси ліцензування, акредитації, атестації вищих навчальних закладів (ВНЗ) і не тільки внутрішні, а й зовнішні, тобто європейськими організаціями. Аби суспільство могло переконатися в тому, що курси, програми і дипломи, які пропонуються в рамках навчання, відповідають необхідним стандартам, потрібні надійні, прозорі та зрозумілі процедури оцінювання якості навчання, відмінні від традиційних. Очевидно, оцінюватись мають не лише матеріальна база, абсолютні показники оцінок, професорсько-викладацький склад, методичне забезпечення тощо, а в першу чергу кваліфікація, здібності й знання випускників відповідно до сучасних вимог практики і технологічного розвитку;

– масове, “конвеєрне” навчання призвело до того, що у більшості випадків дипломний проект або дипломна робота мають навчальний характер, а їхня конструктивна, інноваційна складова, як правило, невелика, тобто дипломний проект поступово стає випускною, а не кваліфікаційною роботою [2].

Такий досить ґрунтовний висновок відомого фахівця у галузі менеджменту вищої школи потребує виваженого аналізу і вжиття суттєвих заходів. Відповідно до встановленого порядку, який закріплено у Законі України “Про освіту”, та збереженій у новій редакції даного документу, якість надання освітніх послуг визначається системою державних стандартів освіти. Саме державні стандарти освіти встановлюють вимоги до змісту, обсягу і рівня освітньої та фахової підготовки в Україні. Вони є основою оцінки освітнього та освітньо-кваліфікаційного рівня громадян незалежно від форм отримання освіти [3]. Відповідність освітніх послуг державним стандартам і вимогам

визначається шляхом ліцензування, інспектування, атестації та акредитації закладів освіти у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Систему стандартів вищої освіти складають державний стандарт вищої освіти, галузеві стандарти вищої освіти та стандарти вищої освіти вищих навчальних закладів. Стандарти вищої освіти є основою для оцінки її якості та професійної підготовки фахівців, а також якості освітньої діяльності вищих навчальних закладів незалежно від їх типів, рівнів акредитації та форм навчання. Основним інструментом і засобом держави у досягненні вищими навчальними закладами відповідних стандартів якості освіти є акредитація. За результатами акредитації навчального закладу надається право видачі документа про освіту державного зразка з встановленням рівня акредитації. Процедурі акредитації передують інша процедура, дозвільна, а саме: ліцензування. Державне управління передбачає призупинення дії чи анулювання ліцензії ВНЗ у разі невиконання або грубого порушення ним умов і правил ліцензійної діяльності, подання та розповсюдження недостовірної інформації щодо її здійснення[4].

За результатами акредитації ВНЗ, закладів післядипломної освіти Міністерство освіти і науки України разом з міністерствами і відомствами, яким підпорядковані навчальні заклади:

- визначає відповідність освітніх послуг державним стандартам певного освітньо-кваліфікаційного рівня за напрямками (спеціальностями), надає право видачі документа про освіту державного зразка;

- встановлює рівень акредитації навчального закладу;

- надає певну автономію навчальному закладу відповідно до отриманого статусу;

- інформує громадськість про якість освітньої та наукової діяльності вищих навчальних закладів;

- вирішує в установленому порядку питання про реорганізацію вищого навчального закладу з наданням відповідного статусу або його ліквідацію.

Необхідно зауважити, що сучасні умови розвитку державного управління сферою вищої освіти в Україні диктують потребу введення стандартів ISO

9000. На нашу думку, вводити їх слід обов'язково і робити це потрібно незалежно від типу ВНЗ, форми його власності, кількості викладачів і контингенту студентів. Не можна зважати навіть на те, що органи державного управління освітою можуть і без ISO досягати бажаних результатів [5]. На даний момент вищезгадана система стандартів працює досить успішно у багатьох країнах світу (в тому числі й в окремих ВНЗ України). Сьогодні в її межах функціонують такі стандарти:

- ISO 9000 – фіксують зміст і основні принципи управління якістю та встановлюють відповідну термінологію;

- ISO 9001 – встановлюють вимоги до системи управління якістю (відповідають на питання – коли, за яких умов вищий навчальний заклад може демонструвати свою здатність готувати бакалаврів, спеціалістів, магістрів);

- ISO 9004 – пропонують рекомендації, які стосуються діяльності та ефективності системи управління якістю. Головною метою цього стандарту є покращення основних показників діяльності вищого навчального закладу, задоволення потреб споживача освітніх послуг та інших зацікавлених сторін на підготовку висококваліфікованого фахівця;

- ISO 19011 – містять рекомендації щодо аудиту системи управління якістю і рекомендації з управління якістю навчального закладу. Світовий досвід свідчить, що стандарти розповсюджуються, перш за все, на систему управління якості освітньої послуги та здійснюють вплив на взаєморозуміння в міжнародній та національній системах освіти. У відповідності до міжнародних стандартів серії ISO 9000, основою діяльності вищих навчальних закладів можуть стати вісім головних принципів або умов менеджменту якості [7]:

- орієнтація на споживача освітніх послуг і підвищення якості підготовки випускників вищих навчальних закладів;

- компетентне, толерантне керівництво (жорсткі вимоги до професійних і моральних якостей ректорів, директорів, проректорів вищих навчальних закладів);

- демократичні засади управління персоналом (створення і підтримка такого рівня мікроклімату, завдяки якому стає можливим повне залучення всіх

необхідних категорій працівників для виконання головного завдання вищого навчального закладу – якісної підготовки спеціалістів);

- процесуальний підхід до управління усіма ланками вищого навчального закладу;

- системний підхід до управління якістю;

- постійне удосконалення навчального процесу;

- наукове обґрунтування управлінських рішень.

Якість вищої освіти, безумовно, є основою для створення Європейського простору вищої освіти. На сьогодні практично всі країни вжили відповідних заходів для запровадження системи забезпечення якості, що базується на критеріях, визначених у Берлінському комюніке, і передбачають широку співпрацю, включаючи мережеве співробітництво. Проте все ще нагальним є досягнення більш вагомого прогресу, зокрема в тому, що стосується участі студентів та міжнародної співпраці. На сьогодні в Україні розроблено план з поліпшення та адаптації національної системи забезпечення якості вищої освіти відповідно до стандартів та норм Європейської мережі забезпечення якості, який стосується:

- внутрішнього забезпечення якості у вищих навчальних закладах;

- зовнішнього забезпечення якості вищої освіти;

- забезпечення якості у діяльності агенцій/установ із зовнішнього забезпечення якості.

На думку окремих фахівців, для забезпечення якості навчання на рівні вищого навчального закладу необхідно:

- створити систему забезпечення якості навчального процесу, яка включає формування навчальних планів та програм, зорієнтованих на кредитно-модульну систему організації навчального процесу; оптимізацію співвідношення видів занять; аудиту та самоатестації, впровадження дистанційної форми та інформаційних технологій;

- удосконалити систему оцінювання знань, ввести рейтингову систему на основі єдиних вимог до змісту модулів та їх визнання науковою спільнотою;

– організувати спеціальну службу моніторингу, а з часом – впровадити систему управління навчальним процесом на основі якості, наявність і ефективність роботи якої включити до критеріїв оцінки під час акредитації ВНЗ.

Виходячи з аналізу світового і вітчизняного досвіду, всі засоби забезпечення якості вищої освіти можна також розділити на внутрішні та зовнішні. Реалізація основних принципів дотримання якості освіти дає можливість оптимізувати планування, більш ефективно перерозподіляти ресурси, концентрувати увагу органів державного управління на структурних підрозділах ВНЗ, визначати додаткові стратегічні цілі, а головне – систематично оцінювати результати діяльності кожного конкретного викладача, кафедри, наукової лабораторії, факультету, вищого навчального закладу.

Список використаних джерел:

1. *Згуровський М.* Основні завдання вищої освіти України щодо реалізації принципів Болонського процесу та забезпечення вимог сфери праці / М. Згуровський // Вища школа. – 2004. – № 5-6. – С. 54–61.
2. *Кісіль М. В.* Система зовнішньої оцінки якості вищої освіти в Англії / М. В. Кісіль // Нова парадигма : журн. наук. пр. / гол. ред. В. П. Бех. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2005. – Вип. 53. – С. 32–38.
3. Комюніке Конференції міністрів країн Європи, відповідальних за сферу вищої освіти “Загальноєвропейський простір вищої освіти – Досягнення цілей” (19-20 трав. 2005 р., м. Берген). – Режим доступу : http://www.osvita.org.ua/bologna/stanov/pravo/2005doc_kom.html.
4. *Кремень В.* Модернізація вищої школи України в контексті принципів Болонської декларації / В. Кремень // Вища школа. – 2004. – № 5-6. – С. 32–39.
5. *Ніколаєнко С.* Якість вищої освіти в Україні: погляд у мабутнє / С. Ніколаєнко // Вища школа. – 2006. – № 2. – С. 3–23.
6. *Опрятний С.* Особливості управлінського процесу у сфері вищої освіти / С. Опрятний // Вісник НАДУ. – 2004. – № 3. – С. 447–453.
7. *Півняк Г.* Стандарти вищої освіти у контексті Болонської декларації / Г. Півняк // Вища школа. – 2004. – № 5-6. – С. 70–73.
8. *Протасова Н.* Маркетингові аспекти управління освітою / Н. Протасова, О. Іваницький // Актуальні проблеми державного управління на новому етапі державотворення : матеріали наук.-практ. конф за міжнар. участю (31 трав 2005 р., м. Київ) : у 2 т. – К. : Вид-во НАДУ, 2005. – Т. 1. – С. 315-316.

Sadkova V. P. Improving public control mechanisms of the quality of higher education in Ukraine.

This article analyzes the problem of quality assurance of higher education institutions of Ukraine with regard to how the modern European education and Ukrainian society, and addresses the issue of improving educational standards and their implementation in the educational process.

Key words: quality of higher education, accreditation, standards, institutions of higher education.

Садковой В. П. Совершенствование государственных механизмов управления качеством высшего образования Украины.

Проанализирована проблема обеспечения качества образования высшими учебными заведениями Украины, которая касается как современного европейского образовательного пространства, так и украинского общества, рассмотрен вопрос совершенствования образовательных стандартов и внедрение их в учебный процесс.

Ключевые слова: качество высшего образования, аккредитация, стандарты, высшие учебные заведения.